

GELİŞME **Mİ**
KÂR **Mİ**

1974

A6 TÜSİADg TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞ ADAMLARI DERNEĞİ

330
1974
4

GELİŞME Mİ
KÂR Mİ

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

Cumhuriyet cad. Dörtler Apt. No. 18/2 Elmadađ - İstanbul, Tel. : 46 24 12

Basıldığı yer: Nurtan Matbaası Tel.: 22 73 27 - 26 46 35

**Union Bank of Switzerland Yönetim
Kurulu Başkanı Dr. A. Schaefer'in**
Genel Kurul toplantısında yaptığı konuşma
– 12 Mart 1971 –

Ö N S Ö Z

İsviçre «Union Bank» İdare Meclisi Reisi Dr. A. Schaefer, Bankanın bir genel kurul toplantısında yaptığı ve bu kitapçıkta sunulan konuşmasında, dünyada çok hızlı teknolojik gelişmelerin zorlaştırdığı yatırım ihtiyaçlarının karşılanmasında tasarrufların genellikle yetersiz olması sebebiyle ortaya çıkan likidite krizlerine çok güzel bir şekilde parmak basmaktadır.

Bugün dünyada bir bakıma çoğunlukla bağımsız olarak ilerleyen ve değişen teknoloji ile, toplumun bugün kazanmış olduğu ekonomik ve sosyal bazı nitelikleri arasında dengesizlikler ve tutarsızlıklar vardır. Yeni teknik imkânların hem zorladığı hem de özendirdiği yatırımların gerektirdiği sermaye birikimi ve tasarruflar iki ana sebepten dolayı yeteri kadar gerçekleşmemektedir. Birincisi, gelişen ekonomilerde süratle tabana doğru yayılan refah, bugün içinde bulunulan aşamada çok kuvvetli bir tüketim isteğine imkân sağlamakta ve tüketim harcamalarını süratle artırmaktadır. Diğer taraftan, gittikçe yaygınlaşan sosyal refah devleti anlayışı hükümetlerin sosyal nitelikli kamu tüketimi harcamalarının da artmasına yol açmaktadır.

Böylece sınırlı kaynaklar ve tasarruflar üzerinde üç yönden aşırı talep (yatırımlar, tüketim ve kamu harcamaları) devamlı bir enflasyonist baskı doğurmaktadır. Bu baskının zaman zaman kontrole alınmak istenmesi ise likidite ve kredi krizlerini meydana getirmektedir. Bu problemin uzun vadede çözüm yolu toplum içerisinde siyasi tercihler kanalı ile bu değişik taleplerin dengelenmesi, koordine edilmesi ve belirli bir düzene yerleştirilmesidir.

Ülkemiz, bu daha çok Batının gelişmiş ekonomileri için söz konusu olan süratli teknolojik değişme dolayısıyla değil, fakat Plânlarımızda öngörülen hızlı büyüme ve bugün özel sektörün bunu gerçekleştirebilecek dinamik bir ortama ve potansiyele girmiş olması sebebi ile aynı problemlerle karşı karşıyadır.

Bugün hızla artan yatırım taleplerini ve planlanan büyüme hızını karşılayacak iç tasarrufların ülkemizde gerçekleştirilebileceğini kabul etmek çok zordur. Bu, önümüzdeki yıllarda devamlı olarak enflasyonist baskı veya likidite krizleri ile karşılaşacağımıza işaret etmektedir.

Ekonomik politikamızı yönetenler ise şimdiye kadar bu sorunla ilgili olarak dış finansman imkânlarını, veya dış finansman, iç finansman, para-kredi, rezerv ve kambiyo politikalarımızı entegre bir şekilde bir bütün olarak görebildikleri izlenimini vermemişlerdir.

Diğer taraftan iç finansman sorununda zaten kit olan iç kaynakları, devletin, elindeki çeşitli para-kredi tedbirleri ile istediği yöne sevkedebilmesi ve hatta böylelikle karma ekonominin dozajını bile gene istediği yönde değiştirme imkânına sahip olması önümüzdeki yılların çok önemli iktisadî ve siyasî bir sorunu olacaktır.

Önümüzdeki devrenin çok önemli niteliklerinden birinin, çeşitli etki ve tepkiler sonucunda, enflasyon ile kredi ve likidite darlıkları arasında dalgalanmalar olacağı artık açıkça anlaşılmağa başlanmıştır. Kanımızca, meselenin çözümü bir taraftan bilhassa Ortak Pazara açılacağımız bir devrede dış finansman imkânlarının rasyonel bir şekilde ele alınmasına, diğer taraftan da kit iç finansman imkânlarının para-kredi politikası yoluyla kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını indî ve belirsiz olmaktan çıkarıp bazı kaide ve esaslara oturtmaktır.

**Türk
Sanayicileri
Ve
İş adamları
Derneği**

GELİŞME Mİ, KÂR MI? HÜR TEŞEBBÜS SAVUNMA HALİNDE

İstatistik ortalamalarına dayanarak gözden geçirildiği zaman, bugünkü Dünya ekonomisi bir refah ve ilerleme görünümündedir. Fakat bu çeşit ortalamaların işlerin gerçek yüzünü yansıtabilmesi son derecede sınırlıdır. Son yılların politik ve ekonomik oluşumunun en önemli noktalarını teşkil eden eğilimlerin bazılarının, bizi dünyanın her yerindeki insanların yaşama koşullarında devamlı ve kesintisiz bir iyileşme olduğu kavramı üzerinde şüpheler beslemeye yönelttiği açıktır.

Günümüzün aydın gençliğinin önemli bir kısmı, iş adamlarına ve sermaye sahiplerine, hiyerarşik kuvvet unsurunun hor görülen ve gereksiz bir şekli olarak bakmaktadırlar. Müteşebbisin menfaatinin genellikle toplum menfaatine denk düştüğü artık kabul edilmemektedir. Hiç kimse bu menfaati tam olarak desteklediğini ifade etmeye yanaşmamaktadır. Siyasî partiler ve hükümetler bile, seçimleri kazanma çabalarında çok kere, liberal bir iş ekonomisine yöneltilen baskılara maruz kalmaktadırlar.

Eski tabuların çoğu yok olmuş olabilir, ama bunların hemen yerini alacak yenileri ortaya çıkmıştır. Yeni aydın solun manevî hoşnutsuzluk ve serbestlik hakkı elbette inkâr edilemez. Ancak değişik düşünenlerin görüşlerinin korunmasında fanatik bir azınlığın tekelinde olmamalıdır. Mantık ve akıl yoluyla inandırmanın bu gibiler üzerinde pek az etkisi vardır, çünkü onlar bizim prensiplerimiz ve müesseselerimiz hakkında bilgi edinmeyi reddederler, kendi varlıklarına hakim olan şartları bilmezler ve kanunu ancak kendi yıkıcı özgürlüklerinin bir koruyucusu olarak görürler. Kendi kaderini kendi çizme (self-determination), temsil, kuruluş, üretim araçlarının yeniden dağılımı ve ben-

zeri gibi günümüzde kullanılan sloganların kuşaklardan daha uzun ömürlü olabilecek katkılarda bulunabilecekleri son derece şüpheli görünmektedir. Müesseselerimizin çoğunun reforma ihtiyacı vardır. Fakat Paracelsus'un vaktiyle dediği gibi, ilâcın hastayı iyileştirmesi veya hastalığın kendisinden daha zararlı olmasını tayin edecek olan dozdur ve önümüzdeki mîsâlde en uygun miktar zaten aşılmış bulunmaktadır. Kabul edilmelidir ki, hür teşebbüsü savunmamız hiç de başarılı olmamıştır. 19 ncu yüzyıldan beri savunma halinde bulunuyoruz. Goethe'nin tavsiyesini dinleyeceğimize, çok kere mirasımıza sahip olmadan evvel ona hak kazanmıyoruz. Bir çaresizlik ve ahenksizlik havası açık görülmektedir. Yapıcı ve birbirinin yerini alacak çözümler eksiktir ve hücumla geçmek yerine pasif bir boyun eğme eğilimi mevcuttur. Halk, başkasına emanet ettiği menfaatlerin kişiselleşmesini tercih etmekte, iş dünyasının liderlerini, sendika yöneticileri gibi, kütle haberleşmesi araçları yoluyla tanımak istemektedir. «Para ve Akıl» yalnız Gotthelf'in en güzel hikâyelerinden biri değildir, aynı zamanda bundan daha yüzyıl öncesine kadar mal ve tahsil sahibi orta sınıfın düsturu idi. Tahsil ve kültür olmadan mal savunulamaz, sağlam bir akıl olmadan para elde tutulamaz ve bütün bunlar alenen ve şahsen yapılmalıdır. Bu konuda, Birleşik Amerika ve Japonya'da uygulanan militan kapitalizmi düşünmeye bile lüzum yoktur. İnsanın yaradılışında bulunan kendini gösterme, başarı merdivenini tırmanma hırsını işindeki itici güç olan uygulama ihtiyacını, fikri zenginliğini ve rizikoya girmeye hazır oluşunu kabul etmek yeterlidir. Bir defasında Lichtenburq, insanın ulaşmak isteyebileceği en büyük eşitliğin «katlanabileceği en yüksek derecedeki eşitsizlik» olduğunu söylemiştir.

Sistem Üzerinde Aşırı Talepler

Bütün insanların daha iyi yaşamak ve daha çok tüketmek isteğini açıklamak kolaydır. Fakat eğer maddî varlıklara olan talep, bunların karşılığını ödeyebilecek gelirden daha fazla ise ve aynı husus hükümetlerin bütçeleri için de geçerli ise, o takdirde tam istihdam, para istikrarı, gelişme ve ödemeler dengesi arasındaki denge altüst olur. Teori olarak ne yapmamız gerektiğini tam olarak biliyoruz, yani malî, parasal, ücret ve fiyat politikalarının hepsini ortak bir amaca katkıda bulunacak şekilde ahenkleştirmek icap ediyor. Fakat siyasi nedenler yüzünden, teorik bilgimizi uygulamaya koymak birçok durumlarda güç oluyor. Devamlı bir kalkınma için ödemek mecburiyetinde kaldığımız bedel paramızın devamlı olarak düşmesi ve bunun doğurduğu sosyo-ekonomik sonuçlardır. Bankaların kredileri genişletmesini belirli kısıtlamalar altına sokan düzen, çok denenmiş bir İsviçre uygulamasına göre gönüllü bir düzendir. Maalesef bu uygulama bugüne kadar diğer iş kesimlerinde eşit çaptaki anlaşmalarla veya hükümet yahut onun organlarının aldığı tedbirlerle desteklenmemiştir. Burada, paranın değerini kaybetmesi üzerinde bir kontrolde bulunabilecek ancak birkaç ek imkândan bahsedebiliriz : Bakanlıkların daha sıkı öncelikler tesbit etmek suretiyle bütçelerini denkleştirmeleri; endüstri, ticaret ve gayrimenkul mülkiyetinde fiyat ve kiralardan dondurulması yahut hiç olmazsa bunlara bir tavan saptanması; ve özellikle çok sayıda yabancı işçi çalıştıran inşaat sektöründe gönüllü olarak cumartesi mesaisine izin verilmesi.

Batı dünyasındaki ulusların çoğu bu dengelessizliğin yarattığı açığı, kredi ve yeni para arzı ile doldurmaktadırlar. Geçmişteki deneylere değinenlerin ve bu kendi kendini yıkıcı aşırı davranışların yaratacağı tehlikelere karşı uyarıda bulunanların sayısı azalmaktadır, zira 1930'lerde sosyal düzenimizin tam bir çöküntüye uğramasına ramak kaldığına tanık olan kuşak artık yavaş yavaş kaybolmaktadır.

Para sektöründe teknik bakımdan son derece sofistike düzenler, sebeplere değil belirtilere uygulanmaktadır.

Diğer Bir Ağır Yük, Faiz Hadleri

Uzun vadede, yüksek faiz hadleri ekonomide ağır bir yük teşkil etmektedir. Yaygın bir inancın aksine bu bankalar için de geçerlidir. Mevduata ödenen faizin, krediden alınan faize göre daha fazla ve daha geniş bir cephede artmış olması karşısında, faiz marjı önemli derecede daralmıştır. Yüksek faiz hadleri, yalnız yatırımlarda teknolojinin teşvik ettiği artıştan ileri gelmeyip, hükümet bütçelerindeki artışlar ve Birleşik Amerika'da krediye karşı anormal tahaccüm de uluslararası faiz seviyelerinin yükselmesinde en az aynı derecede etkili olmuştur.

Yüksek faiz hadlerinin, kredi yoluyla finanse edilen yatırımları engellediği gerçektir olmakla beraber, başlıca kurbanlar küçük borçlular olmaktadır. Çok kere enflasyonist görüşler, ılımlı davranmak ve kredileri kısıtlamak eğilimine ağır basmaktadır. Bunun sonucu olarak, krediler disiplinle sokulmakta ve ikrazat için bir tavandan saptanmaktadır. Bununla beraber ekonomide kısa vadede tek tek politika tedbirlerine tepki göstermemektedir. Frenleme veya hızlandırma için uzun zamana ihtiyaç vardır, halbuki ortaya çıkan etkiler tamamen gerçektir. Bu sebeple, sabırsızlığı kapılıp, sırf ilk tedbirin etkilerinin görülmesinde geçici bir gecikme olduğu için el tedbirler almak yanlış bir tutumdur.

Şirket Borçlarının Büyümesi

Teknolojik ilerleme ile birlikte giden yatırım harcamaları ihtiyaçları, sermaye oluşumu hızı üzerinde büyük bir etki yapmaktadır. Bundan dolayı daha uzun bir süre için edilebilir fon kıtlığına, yüksek faiz hadlerine ve likidite buhranlarına katılmak zorunda kalmamız mümkündür. Herhangi bir kritik devre, spekülasyonu veya beceriksiz şirket yönetimlerini ortaya çıkarmaya yarar. Sağlam temellerden yoksun olan, körtükörüne bir inançla yürüyen ve aşırı bir borç yükü altında bulunan organizasyon bünyeleri çökmeye mahkumdur. Bazı yatırım ortaklıklarının karmaşık ve birbirine geçmiş ilişkileri ve borç yükünleri bakımından, 1930'ların eski finansman şirketleri ve kamu hizmeti kuruluşlarıyla can sıkıcı benzerlikleri vardır.

Bununla beraber, bugünkü problemlerimizin, hür teşebbüs sistemimizin, çöküntüsünün delili olmayıp, teknolojik ilerleme karşılığında ödememiz gereken bedel olması da pekâlâ mümkündür. Mekanik çağdan elektronik çağa geçiş çok süratli oldu. Buna, gitgide çoğalan bir dünya nüfusunun daha iyi beslenme ihtiyacı, iyileştirilmiş sağlık hizmetleri ve büyük kent topluluklarının sıkıntıları, çevresel kirlenmeye karşı savaş, enerji ve yakıt kıtlığının giderek artması da —ki, bütün bunlar çok eskiden, Orta Çağların sefil ve bulaşıcı hastalıklara açık şehirlerini altetmiş problemlerdir— eklenmelidir.

Bütün bu etkenler bizi, ticaret ve endüstrinin yatırım harcamalarına olan büyük ihtiyacının ve aynı zamanda bunun sonucu olan yüksek faiz hadlerinin daha bir süre devam etmesini beklemeye sevk etmektedir. Tüketici talebi muhtemelen hükümetlerin bu talebi frenleme çabalarına galip gelecektir. Maalesef, modern kütle, toplumumuzun muazzam ekonomik gelişmesinin yarattığı enflasyonist etkiler de dolayısıyla başımıza dert olmaya devam edecektir. Sermaye fonlarının kıtlığının, bunların yerinde ve ekonomik şekilde kullanılmasını zorunlu kıldığı düşünülebilir. Halbuki, borçların genel olarak artmasının ortaya çıkardığı sonuçların işaretleri yanılmaya yer vermeyecek kadar açıktır. Temel ekonomik reformlar ancak âcil durumlarda yapılmakta ve ekonominin ilerleme devrelerinde bunlara baş vurulmaktadır. İhtiyaçların çoğalması ve devlet ile özel sektörün sağladığı sosyal menfaatlerin artması tasarruf eğilimini azalttığı için, günümüzde servetin mümkün olduğu kadar geniş dağılımını sağlama amacına ulaşmak güçleşmiştir. Enflasyonun, para borçlarının gerçek yükünü hafiflettiği her ne kadar doğru ise de, aynı zamanda yatırım ve araştırma için ayrılabilen fonların satınalma gücünü de kemirmektedir. Kısa ve uzun vadeli dış finansmanın helezonlaşan maliyeti, enflasyonun devam edeceğine güvenip aşırı borç yükü altına girenleri iflâsa götürebilir. Bugün karşımıza çıkan problemlerin 1930'ların başlarında ekonomik çöküntü yaratmaları muhtemeldi. Bugün ve bu devirde bile, iç

finansman ve kazanma gücünün korunması gibi konservatif erdemlerin, daha dayanıklı bir kuvvet ve itici güç sağladığı anlaşılmaktadır. Bunlar, bütün topluma karşı sorumluluğunu bilen bir ekonomiyi destekleyen unsurlar arasında yer almaktadır.

İç Finansmanın Zayıflaması

Bugün iç finansman ne derece mümkündür? Sermaye yatırımlarının genişlemesini genellikle teknolojiadaki hızlı gelişmeler teşvik etmektedir. Yalnız mevcut üretim tesislerinin yenilenmesi bile ilk yatırımın birkaç katına mal olmaktadır. Dolayısıyla, brüt kazançtan indirilen amortisman çok kere yetersiz kalmakta ve sırf amorti edilen kıymetlerin iktisabı için borç alınan fonları geri ödemeye yaramaktadır. Reel ücretlerdeki devamlı yükselmeler, üretivite artışı sınırları içinde kalmamaktadır. Gerçekten, ücretler kesin olarak verimden ileri gitmekte ve kâr marjlarının daralmasına sebep olmaktadır. Daha yüksek personel ve malzeme giderleri, rasyonalizasyon ile mümkün olan tasarrufu aştığı ve çok defa ancak fiyatları artırmak yolu ile sınırlı bir ölçüde karşılanabildiği için, başka parasal sorunlar da yaratmaktadır. Bugün, yanlış yatırımlara para harcamaya katlanabilecek ulusal ekonomiler, ancak ücret ve maaşlıların tüketimini, kısıtlayabilen; yatırım harcamaları piyasa güçlerinin etkisine maruz bulunmayan en kârlı yatırım kaygusunda ölmeyen hükümetlerdir.

Açık ve belirtilmeyen rezervlerin yaratılması, herhangi bir teşebbüsün otofinansman politikasının ve kredi itibarının bir parçasını oluşturur. Bu birikimi kolaylaştıran İsviçre şirketler kanunu, İsviçreli sanayicilerin iç finansmanı tercih etmelerine büyük katkısı olan bir yasama özelliğidir. Bugünkü şartlar altında, ortalama olarak şirket kârlarının yarısından fazlasının, organizasyon içinde tutulması geleneği için ancak minnet duyabiliriz. Hattâ, fazlaca tutucu şirketler kârlarının sadece üçte birini hissedarlara dağıtmaktadırlar. 1969'da İsviçre'nin on büyük sanayi firmasının temettü dağıtımı, beyan edilen net kârların ortalama % 35'i tutarında idi. Diğer endüstri uluslarının çoğunda dağıtım

oranı çok daha yüksek ve iç finansman oranı buna paralel olarak düşüktür. Aynı yıl dağıtılmayan şirket kârlarının İsviçre'de milli gelirin % 5,5'i tutarında, Birleşik Amerika'da çok daha düşük bir oranla % 3,1 ve Belçika'da ise % 2,7 olması gerçeği de bunu isbatlamaktadır.

Bir süredenberi, şirket harcamalarını içte yaratılan fonlardan karşılama eğilimi ge-

rilemektedir. Birleşik Amerika'da 1962'den beri şirket ciroları iki kat arttığı halde, sermaye fonlarındaki artış üçte birden fazla olmamıştır. Amerikan şirketlerinin borçlanmaları 1960'da 303 milyar dolardan 1962'de 692 milyara fırlamıştır. İsviçrede otofinansman oranı diğer ülkelere nisbeten yüksektir ve diğer hususlar arasında, ağır bir nakit akışı ile ifade edilmektedir.

Dağıtılmamış Şirket Kârlarının Millî Gelire Oranları (1)

Ülke	1964	1966	1968	1969
	%	%	%	%
İsviçre	1.1	4.9	5.2	5.5
Belçika	2.7	1.7	2.3	2.7
Batı Almanya	1.7	2.1	2.8	2.2 ²
Fransa	2.5	4.7	4.5	4.6 ²
İngiltere	7.4	4.5	3.9	2.0 ²
Hollanda	5.7	4.7	5.7	5.8 ²
ABD	4.1	4.7	3.5	3.1

(1) Vergiden sonra şirket kârları

(2) Tahmini

Tehlikeye Düşen Rantabilite

Kısa bir tarihi inceleme, geçmişte çeşitli ekonomik sektörlerin kazandığı kârlar konusunda pek az bilgi bulunduğunu göstermektedir. Antik çağlarda servetin başlıca kaynağı topraktı, emeği kısmen köleler sağlıyor ve topraktan alınan rant şehirlerde harcanıyordu. Sanatkâr kuruluşlarının üretkenliği ve kazanma gücü orta çağlara kadar düşüktür. Evvelce % 50 olan ticaret kârı orta çağların sonlarında % 15-20'ye düştü. Arazi gelirleri, yani toprak rantı % 4-6'ya inerken, «devlet tahvilleri»ne ödenen faiz % 12 ile % 60'ı buluyordu.

Rönesans ve yeni keşfedilen bölgelerin kolonileşmesi, özellikle Venedik, Hansa Birliği Şehirleri ve Felemenk'de ticaretin ilerlemesine yol açtı ve gerçek bir nakit, senet ve poliçe akımını harekete geçirir-

ken, aşırı kredilere ve parasal değerlerin bozulmasına yol açtı. 18 nci yüzyılda fiyatlar yükselirken ücretler ve arazi rantları geride kaldı. 1750-1800 yılları arasında ticaret kârlarının hızla % 10'dan % 42'ye yükseldiği tahmin edilmektedir. İngiltere'de, sanayi teşebbüslerinin yarattığı iç sermaye kaynakları, çoğunlukla düşük gelirli ücretlerin sırtından olmak üzere, en az beş kat arttı.

Napolyon devrinde devlet tahvilleri % 3-5 gibi düşük faizler ödemekteydi, fakat % 75'i geçmeyen ihraç fiyatları ile piyasaya arz ediliyordu. 19 ncu yüzyılın ortalarında yürürlükteki para piyasası haddi Londra'da % 7 ve New York'da % 10-12 idi. (Bir defasında % 18'e yükselmişti).

Ticaret, endüstri ve ekonominin bir bütün olarak gelişme devresi iki kuşak boyunca hemen kesintisiz olarak devam etti; b¹¹

süre içinde vergi ve harçlar önemsiz, ücretler düşük ve sosyal giderler yok gibiydi. Nakit akışı ve ihtiyat teşekkülü günümüze göre daha boldu, üstelik enflasyonist bir faktörün etkisiyle kıymet kaybına uğramıyordu. O zamanlar gelişme daha sağlamdı, piyasalar ve kredi mekanizması ağır bir yük altında değildi ve millî hasılda hükümetin mütevazî bir payı vardı.

Rekabetin ve kâr marjları üzerinde sebep olduğu baskının da Birinci Dünya Savaşından önce bugünküne nazaran daha az olduğunu ekleyelim. Ayrıca, yüksek gümrük duvarları, bazı ülkelerde şirketlere tekele çok yakın bir durum kazandırmakta idi.

Söylemeye gerek yok ki, o zaman elde edilen kâr marjları bugünkülerden çok farklı idi. Yakın on yıllarda sağlanan prodüktivite artışları daha ziyade, yatırım mallarının birçok kategorisinde büyük fiyat artışları olmamasıyla sağlanabilmiştir. Ancak —daha kısa çalışma saatleri karşılığında ödenen— ücretler millî hasıladan daha hızla yükselmiştir. Ticaret hacmi devamlı geliştikçe bu uygundur. 1969'ların kütle tüketimine dönük gelişme ekonomisinde sırf büyümeye verilen önem kâr düşüncesine ağır basıyordu. Bu hususta prestij fikri de bir rol oynamakta idi: Ciroları milyarları bulan endüstri liderleri arasında olmak, «Fortune» dergisi ve malî basının derlediği listelerin mümkün olduğu kadar başlarında yer almak arzu edilecek bir durum sayılıyordu. Başka şirketler satın alınıyor, konglomerler kurmak için birleşmelere gidiliyordu, hatta bütün bu çabalar randıman veya rantabiliteyi artırmasa veya, en iyi durumda, çok küçük artışlar sağlasa dahi. Sonuç olarak cirolar itibariyle kâr devamlı düşmektedir.

Sermaye yatırımları programları, devamlı büyüme ve gelişme ümitlerine göre hazırlanmaktadır. Fakat sıhhatli bir büyüme, ancak iyi çalışan bir para düzeninin sağlam temelleri üzerine kurulursa sağlanabilir. % 10 ve daha yükseğe çıkan nominal büyüme oranları, % 3-5 gibi fahiş bir enflasyon karşılığında elde edilebilmeğe ve bugün tanık olduğumuz kredi kaynaklarının düzensizleşmesine ve kârlılığın bozulmasına yol açmaktadır. Ticaret faaliyetlerindeki en hafif bir durgunluk,

kredilerin kısıtlanması, yahut faiz hadlerinin yükselmesi derhal kârı etkilediği halde, istihdamın ne pahasına olursa olsun korunması düşüncesiyle ücretler aynı kalmaktadır. Hiç kimse, 1930'lardaki gibi, işini kaybetmeyi, ücretinde indirim yapılmasını yahut haftalık çalışma saatlerinin kısaltılmasını kaderin bir emri olarak kabule yanaşmamaktadır. Her türlü rizikonun sermaye veya kâra yüklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Dolayısıyla, bilânçolardaki bilgiler ve cirolar, bir şirketin malî sağlığını teşhis etmek veya kaynaklarının genişliğini ölçmekte en önemli kıstaslar olmamaktadır. Geçen on yıl boyunca, yeni sermaye yatırımları ile bunların yarattığı ek iş hacimleri arasındaki oran küçülmüştür. Bunun sonucunda, bugünkü yatırımlar, kârlılığı artırmadan sırf fiyat yükselişlerini dengelemeye yaramaktadır.

Kârlılığı yanında prodüktivite ve kaliteden alınan sonuçlar da bir teşebbüsün geleceğine şekil vermede önemli etkenlerdir. Sonuçların üstün ve verimin yüksek olması için kârın büyük olması gerekir. Bu etkenler bugün de halâ geçerli midir? Sermaye ihtiyacı çoğalır, sermaye ve kredi pazarları daralırken, faiz hadleri yükselmekte ve kâr azalmaktadır. Üstelik, hisse ve tahvil gelirleri arasındaki fevkalâde büyük farklar sebebiyle hisse sermayesi çıkarılması zorlaşmış, hatta bazı durumlarda imkânsızlaşmıştır. Özellikle makine, kimya ve elektronik endüstrilerindeki sermaye ihtiyaçları bu yüzden devamlı artmakta ve her zamankinden daha geniş ölçüde kısa vadeli borçlanma ile karşılanmaktadır.

Batı Almanya'da durgunluk yılı olan 1967 de ücret ve maaşlardan elde edilen ortalama kazançlarda hemen hemen bir değişiklik olmadı, halbuki şirket kârları % 2 düştü. 1969'da şirket kârlarında % 6 artışa mukabil ücret ve maaşlar % 12,5 yükseldi. Alman ekonomisinde ortalama ücret ve maaş gelirleri 1970'de % 4'ü geçen bir ilerleme kaydettiği halde, prodüktivite artışı % 3,8'i geçemedi. Aynı yıl şirket kârları yaklaşık olarak % 8 arttı. Sermaye teşekkülünün teknolojik ilerle-

Seçilmiş Ülke ve Endüstrilerde Net Kârın Ciroları Oranı (1)

Ülke/Endüstri	1965	1967	1969
	%	%	%
İsviçre			
Makine Sanayii	2.9	2.3	2.6
Kimya Sanayii	2.4	2.6	2.3
Büyük Mağazalar	2.1	1.9	2.2
Batı Almanya			
Makine Sanayii	1.5	1.8	2.1
Kimya Sanayii	6.3	5.2	5.4
Büyük Mağazalar	2.9	2.5	2.4
Fransa			
Makine Sanayii	0.5	0.7	1.0
Kimya Sanayii	4.4	3.3	5.1
Büyük Mağazalar	1.5	1.4	1.2
İngiltere			
Makine Sanayii	5.1	4.4	3.9
Kimya Sanayii	7.0	5.7	6.1
Büyük Mağazalar	5.9	6.1	5.4
USA			
Makine Sanayii	6.1	4.9	4.5
Kimya Sanayii	9.9	7.6	7.0
Büyük Mağazalar	4.0	3.6	3.3

(1) Her endüstride 5 büyük teşebbüs

meye ayak uydurması hemen imkânsız hale gelmiştir. Kârlar gitgide daha hassas olmakta, daha yüksek ücretler şeklindeki işçinin payı büyümekte ve gerek hissedarın hissesi gerek oto-finansman oranı küçülmektedir. Ya teknik gelişmeye intibak edemedikleri veya yatırılan sermayeden kendilerini ayakta tutabilecek bir kâr alma kabiliyetinden yoksun oldukları için ekonomi sahnesinden kaybolup giden yahut başka şirketler tarafından devralınan büyük şirketlerin sayısını hatırlamak yeter.

Eninde sonunda bütün teknolojik yeniliklerin sebebi daha yüksek kâr ümididir. Kâr ümidi yalnız sermaye sahibi için gerçekleşen tek taraflı bir kazanç olarak düşünülmemelidir. Kârlılık daha ziyade, bir teşebbüsün yararlılığının tabii bir ölçüsüdür. Yatırımları doğru yollara yöneltten en

ucuz ve ekonomik yönden en etkili metodu yansıtmaktadır. Kaynakların yatırımında azamî randıman, ancak kâr kıstası ile ölçüldüğünde elde edilebilir. Hiçbir şirket yeterli bir nakit akışı olmadan sermaye ihtiyaçlarının finansmanını bekleyemez ve ancak ortada cömert ölçüde bir kâr belirtisi olduğu zaman sermaye bol miktarda ortaya çıkar. Bu, enflasyonist bir devrenin ilk safhaları için doğrudur. Fakat çok kısa bir zamanda, yükselen fiyatlar daha hızlı yükselen ücretler tarafından silinir.

İş dünyası, kârları üzerindeki bu enflasyonist etkiye genellikle pek az dikkat etmektedir. Son 25 yılda sermayesini, nominal değerle, kendi kârları sayesinde büyütmemiş bir müteşebbisin gerçek varlığı azalmış demektir, ayrıca, kura olarak, cari kârlar maliyetlerle orantılı olarak yükselmelidir. Halbuki son yıllarda

durum böyle olmamıştır, borç alınan fonlar payının toplamının sermaye fonlarına oranla artması da bunu kısmen doğrulamaktadır. Faiz hadleri, hissedarlara kalan net kârdan çok daha büyük hızla artmak eğilimindedir. İlâve bir etken de, gerek borcun kısa vadeli olma niteliğinin ve gerekse sermaye sahiplerinin yüksek tahvil gelirleri ve mevduata ödenen cazip faizler karşısında hisse mülkiyetinin taşıdığı daha yüksek rizikoya katlanma arzusunun azalmasının arkasında yatan şüphe ve tehlikedir.

Rantabilitelerini yükseltmek için şirketler hangi yollara başvurabilirler? İlk adım, gereksiz gösterişlerden vazgeçmek, son yıllarda çoğalan ve maliyetleri artıran göz alıcı ve lüks masrafları kıstaktır. Böyle bir davranışın psikolojik etkileri inkâr edilemez fakat sağlanacak tasarruf, günümüzde şirketlerin ulaştığı rakamların azameti karşısında önemsiz kalmaktadır. Azami rantabiliteyi hedef alıp, prestij taktiklerinden, kendi alanında en büyük yüz firma arasında yer almak hevesinden ve son derece kişisel istekleri karşılayan hizmetlerden vazgeçme politikası şirketler için çok daha önemlidir. Ayrıca bu, her ne pahasına olursa olsun ciro ve bilânço-yu yükseltmeye tapmaktan —buna fetiş de diyebiliriz— vazgeçmek anlamına da gelir. İşin bir kısmı da, hatta eski iyi günlerde yatırımlarının büyük bir kısmını amorti etmiş olmakla beraber, doğru bir maliyet hesaplamasının ışığında kârları hemen hemen sıfıra inmiş olan veya sıfır personelini işsiz bırakmamak için ancak yaşayabilen şirketler için gerçekçi bir maliyet ve kâr muhasebesi yapmakla ilgilidir. Son olarak, marjinal veya kârsız şube ve bağlı şirketleri kapatılabilmek yahut satabilmek cesaretini ister.

Başka ülkelerde, özellikle Birleşik Amerika'da bu politikalar sebat ve kararlı izlenmektedir. Gerçekten, dış ülkelerde altın yumurta yumurtlayan kapitalist tavuğa duyulan saygı ve bu tavuğun sağlığını koruma arzusu, her fabrika kapanışında veya üretim hacminin her kısılmasında büyük gürültüler kopartılan memleketimize göre çok daha belirlidir. Sendikalar da kârlılığı artırmak amacıyla alınan bu gibi tedbirlere

karşı daha anlayışlı olmalıdırlar. Her halükârda, iş ücret ve maaş zammına gelince, onlar yıllardan beri daha iyi pazarlık avantajına sahiptirler.

Yatırımların, kârlı teşebbüse öncelik verecek şekilde yeniden dağılımı, çalışmalarını yalnız bugünkü işlere hasretmeyi kabul etmemek, teknik bakımdan ilginç olmakla beraber mali yönden kârlı olmayan üretim işlerinden vazgeçmek cesareti ve daha yüksek randıman ve rantabiliteyi hedef alan ileriye dönük bir politika —bütün bunlar, emek piyasası üzerindeki gerginliği gidermek için sözde rasyonalizasyon tedbirleri denilen birçok usulden daha uygundur. Kuşaklar boyunca mevcut bulunan bir teşebbüsü kapatmak veya satmak ne kadar üzücü olursa olsun, kârsız bir işi, sırf fabrikanın üzerinde kurulduğu arazinin büyük değerinden dolayı alınması kâbil olan dağ gibi bir borç yükü altında devam ettirmeye çalışmak da aynı derecede akılsızlık olur.

Birleşmeler de prestij kaygusu ile değil, daha iyi verim alma düşüncesiyle yapılmalıdır. Kredi yoluyla başka şirketleri devir alma kuşkusuz, rasyonalizasyon veya otomasyon neticelerinin yıllarca beklenmesini mümkün kılmayacak derecede pahalıya malolmaktadır.

Fakat gerekli ön şartlar yalnız bunlardan ibaret değildir. Rantabiliteyi iyileştirmek veya kuvvetlendirmek aynı zamanda, hiyerarşi ve kıdeme dayanan modası geçmiş yönetim bünyelerini yıkabilecek bir iradeyi de gerektirir. Gelenekler ve miraslar, artık yeteneklere yol vermelidir. Gereksiz bir güvenlikle teçhiz olmuş bir pozisyon orta bir verimlilikten fazlasını veremez.

Şirket Kârları ve Devlet

Bir iş yeri kurmak ve devam ettirmek için bugün her zamankinden fazla sermayeye gerek vardır. Fakat şayet hisse senetleri kâr getirmez veya hisse senetlerinden bir hayli yüksek kâr getiren çok daha az rizikolu olan tahvil yahut banka mevduatı ile rekabet edemezse, hiç kimse sıfır enflasyona karşı bir tedbir olarak parasını hisse senedine yatırmak istemeyecektir. Hü-

kümet, aşırı harcamalardan sakınmak ve dengeli bir bütçeyle çalışmak suretiyle, endirekt bir şekilde ekonomiye çok etkili yardımda bulunabilir. Ayrıca, kendi açığını kapatmak için likit olmayan sermaye piyasalarına başvurmaktan yahut fonlar için kuvvetli bir rakip olacak davranışlardan kaçınmalıdır. Bundan başka, devletin firmalara vergiden muaf amortisman indirmisi şeklinde belirli ayrıcalıklar tanıması da yerinde olur. Bugün çok sayıda iş adamı, sabit yüzdelerle hazırlanmış geleneksel düz katlı amortisman formüllerine bağlı kalmakla, şirketlerinin gerçek kârlılık durumu hakkında hayallere kapılmaktadırlar. Teğhizatı yenileme masraflarının yükselmesine ve devamlı enflasyonun etkilerine kâfi derecede önem vermemektedirler.

Diğer ülkelerdekinden çok daha hafif olduğu zannedilen İsviçredeki vergi yükü konusunda büyük yanlış anlamalar ve yanlış yorumlar mevcuttur. Herşeyden önce unutmamalı ki, bizde sermaye gelirleri üzerinde haksız bir mükerrer vergi alınmaktadır, yani önce şirket seviyesinde vergi alınmakta sonra da hissedar şahsen vergilendirilmektedir. Kanunlarımız mal üzerine de nisbeten yüksek bir vergi koymaktadır. Ayrıca, şirkette de ağır bir mali yük yükleyen hükümler, birçok durumlarda aynı zamanda toplum veya ekonomi için geniş direkt veya endirekt menfaatler de sağlamaktadırlar. İsviçre sosyal politikasında, yaşlı veya sakatların bakımında özel teşebbüs ve kişisel tedbirler, başka yerlerde olduğundan çok daha büyük rol oynamaktadır. 1969'da sosyal yardım programlarında işveren katılma hissesi, toplam olarak 4.1 Milyar Frankı veya GSMH'nin % 5- ini bulmuştur. Vergiler veya işverenlerin sağladığı sosyal yararlar şeklindeki GSMH'ya yüklenen yük 1969'da, diğer ülkelerde olduğu gibi dörtte bir civarında olmuştur.

1968'de İsviçre'nin, 1,5 Milyar Fr. tutarındaki, veya GSMH'nin % 0.4'ü oranındaki tüm araştırma giderlerinin aşağı yukarı dörtte birinin kaynağı her seviyedeki resmî devlet daireleri olmuştur. Buna karşılık ABD'de hükümet çevreleri araştırma için yaklaşık olarak 74 Milyar Frank, yani

GSMH'nin % 1.9'unu harcamışlardır. Bu ülkelerde bu masrafların bir kısım vergilerden karşılandığı halde İsviçre' bizzat şirketler tarafından karşılanmaktadır. Otomasyona gitme ihtiyacı dolayısıyla işyeri başına yapılan yatırımlardaki yük artışlar da bu yükü daha ağırlaştırmakta ve bu masraflar her yerde tam olarak amorti edilmemektedir.

Genel olarak, hükümetin ticaret ve endüstrinin kazanma gücünden ne büyük ölçüde yararlandığının farkında değildir. Aynı şekilde —bu konuda ABD'yi hatırlayalım— şirket kârlarındaki bir düşmenin devlet maliyesine ne önemli etkiler yapabileceğini de çok kere görmüştür.

İhracat bünyesi değişmeksizin, İsviçre, İsviçre halâtında % 10'luk bir kısıntı, konfederasyon gelirinde yılda 250 milyon Frank civarında bir düşüşe sebep olur. Şirket kârlarının % 25 oranında düşmesi, hükümetin çeşitli seviyelerdeki vergi tahsilatını 350 Milyon Franka yakın azaltır. Eğitim teşebbüsleri artık personellerine yılda % 5 reel ücret zammı yapacak durumda olacaktır —toplam olarak yılda yaklaşık 1.2 Milyar Frank— her 12 aylık sürede maliyenin kasalarına aşağı yukarı 150 Milyon Frank daha eksik girerdi. Geçmişte maaş ve ücret gelirlerinin yılda tahmine 3 Milyar Frank yükseldiği düşünülürse özel endüstrideki bütün ücretlerin tek bir yıl aynı seviyede kalması sonucunda, Federal Hükümetin, kantonların ve belediyelerin gelir vergisi kaybı 240 Milyon Frank civarında olurdu. Geçen yıl esham borsası fiyatlarının inmesinden doğan vergi geliri kayıpları hiç de küçümsenecek gibidir. Birleşik Amerika'da nisbeten muhtedel bir gerileme, aslında fazlalığı olan Federal bütçede korkunç bir açık yaratmıştır. Özet olarak diyebiliriz ki gerek hükümetin, gerekse genel olarak halkın —hangi partiyi tutarlarsa tutsun— canlı yaşayabilir ve randımanlı bir iş hayatını yaşatmakta çok belirli menfaatleri vardır. Bu amaçla, iş çevrelerinin iç kaynaklardan yaratabileceği veya dışardan borç alabileceği her türlü sermayeye ihtiyaç bulunmaktadır. Maliyetlerin yükselmesi ve rizikoların artmasıyla şirketler bunu an-

çak kârlılıklarını koruyabildikleri ve kâr bilincine vardıkları takdirde başarabilirler. Aynı husus bankalar için de geçerlidir. Büyük ticaret bankalarının kârlılığı, toplam kaynaklardaki ve karşılaşılan rizikodaki artışlara ayak uydurmaktan çok uzak kalmıştır. Yakın yıllarda faiz marjı hemen hemen yarı yarıya daralmıştır. Ekonomik temponun her alanda hızlanması ve buna bağlı gelir yükselişinin arkasından kütle halindeki muamele hacimlerinin yönetimindeki oluşum kaçınılmaz hale gelmiştir. Bir çığ gibi büyüyen iş hacmi henüz

yeterli kadar standart hale getirilememiş, diğer taraftan kişisel hizmet ile kompütör üretimi arasındaki kararsızlık acı bir gerçek olarak belirmiştir. Ödeme muameleleri, nakitsiz ücret hesapları, birçok özel müşteri tercihleri ve emanete alma, şirketleşme, vergi konusunda danışmanlık, bilgi ve ranseyman gibi çeşitli başka hizmetler bankalar tarafından ücretsiz yahut maliyetin altında yapılmaktadır. Bazı durumlarda bu muameleler hâlâ çok sayıda belgeleri, formları ve önemli derecede yazışmaları gerektirmektedir.

Seçilmiş Ülke ve Endüstrilerde Net Kârın Toplam Sermayeye Oranı (1)

Ülke/Endüstri	1965	1967	1969
	%	%	%
İsviçre			
Makine	7.3	6.3	6.6
Büyük Mağaza	7.8	6.8	7.8
Bankacılık	9.2	9.1	9.7
Batı Almanya			
Makine	10.1	8.7	10.8
Büyük Mağaza	16.2	14.6	13.6
Bankacılık	9.8	12.0	10.8
Fransa			
Makine	1.6	2.6	4.2
Büyük Mağaza	5.4	6.3	4.6
Bankacılık	5.4	5.5	9.6
İngiltere			
Makine	9.9	9.6	9.8
Büyük Mağaza	13.1	13.5	13.2
Bankacılık	9.2	8.8	9.7
ABD			
Makine	14.8	11.8	11.0
Büyük Mağaza	13.4	10.8	11.6
Bankacılık	9.6	10.1	10.5

(1) Her endüstride 5 büyük teşebbüs

Bankaların, üçüncü sektörün üyeleri olarak, sırf genişlemek hevesini tatmin veya müşterilerinin hizmet talebini en randımanlı şekilde ve ücretsiz olarak yerine getirebilmek maksadı ile emek piyasasını boşaltmasında da anlam yoktur. Biz de rantabl olmak zorundayız. Ciro üzerinde daha az durup kazanca daha çok önem vermeliyiz. Diğer endüstrilerde olduğu gibi bizimde nakit akışımız devamlı olarak brüt gelire göre düzenlenmelidir. Uluslararası karşılaştırmalarda, net ka-

zancın sermaye fonlarına veya toplam varlığa oranı bakımından İsviçre Bankaları hiç de ilk sırada yer almamaktadır. Uluslararası ticaretin rizikoları gitgide artarken, mevduata ödenen faizler, maaşlar ve giderler, gelirden daha hızla yükselmektedir. Büyük rakamlar yahut geniş hacimli muameleler, son derece önemli nihai sonuçları gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır. Yalnız bu sonuçlar randımanımızın ve rantabilitemizin gerçek bir kıstası olabilirler.

